Κομουνισμός: Κάποιες σκέψεις πάνω στην έννοια και την πράξη

του **Toni Negri**

Στη βάση του ιστορικού υλισμού βρίσκεται ο ισχυρισμός ότι η ιστορία είναι η ιστορία της πάλης των τάξεων. Όταν ο ιστορικός υλιστής ερευνά την πάλη των τάξεων, το κάνει μέσω της κριτικής της πολιτικής οικονομίας. Από την κριτική αυτή εξάγεται ότι η *σημασία* της ιστορίας της πάλης των τάξεων είναι ο κομουνισμός, 'η πραγματική κίνηση, που καταργεί την παρούσα κατάσταση των πραγμάτων' (Μαρξ, *Η Γερμανική Ιδεολογία*). Αυτό συμβαίνει, γιατί [ο κομουνισμός] βρίσκεται *μέσα* στην κίνηση αυτή.

Υπάρχουν ορισμένοι που συχνά αντιτίθενται σ' αυτόν τον ισχυρισμό για το κατά πόσο αποτελεί έκφραση μιας φιλοσοφίας της ιστορίας. Όμως νομίζω ότι η πολιτική σημασία της κριτικής δεν πρέπει να συγχέεται μ' ένα ιστορικό *τέλος* (σκοπό). Στην ιστορία, κανονικά, οι παραγωγικές δυνάμεις παράγουν τις κοινωνικές σχέσεις και τους θεσμούς, που περιέχουν και κυριαρχούν πάνω τους: αυτό είναι προφανές σ' όλους τους ιστορικούς προσδιορισμούς. Άρα, γιατί να θεωρεί κανείς ότι αποτελεί ιστορική πλάνη ή πολιτική ιδεολογία ή μεταφυσική ανοησία η δυνατότητα ανατροπής της κατάστασης αυτής και της απελευθέρωσης των παραγωγικών δυνάμεων από τον έλεγχο των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής (σαν συνέπεια των δράσεων της ταξικής πάλης); Θα προσπαθήσουμε να δείξουμε ότι αυτό είναι η περίπτωση.

1) Οι κομουνιστές υποθέτουν ότι η ιστορία είναι πάντοτε η ιστορία της πάλης των τάξεων.

Για ορισμένους, η θέση αυτή είναι ανυπόστατη, γιατί η ιστορία προσδιορίζεται και τώρα πια κυριαρχείται πλήρως από το κεφάλαιο, έτσι ώστε μια τέτοια υπόθεση να μη μπορεί να είναι ούτε πραγματοποιήσιμη, ούτε επαληθεύσιμη. Ξεχνούν όμως ότι το κεφάλαιο είναι πάντοτε μια *σχέση εξουσίας* (δύναμης), που, ενώ θα μπορούσε να οργανώσει μια ισχυρή και δεσποτική *ηγεμονία*, αυτή η ηγεμονία πάντοτε αποτελεί τη λειτουργία μιας ιδιαίτερης διαχείρισης μέσα σε κάθε σχέση εξουσίας. Ούτε η έννοια του κεφάλαιου, ούτε

οι ιστορικές παραλλαγές του, θα υπήρχαν απουσία του προλεταριάτου, το οποίο, ενώ το κεφάλαιο το εκμεταλλεύεται, είναι πάντοτε η ζώσα εργασία, που το παράγει. Η πάλη των τάξεων είναι η σχέση εξουσίας, που εκφράζεται μεταξύ του αφεντικού και του εργάτη: η σχέση αυτή φέρνει την εκμετάλλευση και την καπιταλιστική κυριαρχία κι εγκαθίσταται στους θεσμούς, που οργανώνουν την παραγωγή και την κυκλοφορία του κέρδους.

Άλλοι, που υποστηρίζουν ότι η ιστορία δεν μπορεί να αναχθεί (να εντοπισθεί) στην πάλη των τάξεων, προϋποθέτουν τη διαρκή (κι έμφυτη) ύπαρξη μιας ‘χρηστικής αξίας.’ Την προσδιορίζουν σαν την αξία της εργατικής δύναμης ή σαν την αξία της φύσης και του περιβάλλοντος της ανθρώπινης εργασίας. Η προϋπόθεση αυτή όχι μόνο δεν είναι ριζικά επαρκής σαν εξήγηση της καπιταλιστικής ανάπτυξης, αλλά, επιπλέον, είναι σίγουρα εσφαλμένη σαν περιγραφή της παρούσης μορφής του καπιταλισμού.

Ο καπιταλισμός έχει κατακτήσει και περιβάλλει ολόκληρο τον βιόκοσμο, η ηγεμονία του είναι καθολική. Δεν υπάρχει χώρος για κανένα λαϊκό *narodniki*! Η πάλη των τάξεων αναπτύσσεται ‘από τις (προκείμενες) προϋποθέσεις, που υπάρχουν εδώ και τώρα’ κι όχι κάτω από διαφορετικές περιστάσεις: οι ταξικές σχέσεις είναι θεμελιωμένες πάνω σε τέτοιους ιστορικούς προσδιορισμούς (*ιστορικός ντετερμινισμός*) και πάνω στη νέα *παραγωγή των υποκειμενικότητων* (και των αφεντικών και των εργατών μαζί).

Πρώτα, έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι δεν υπάρχει πια τίποτε ‘έξω’ από αυτό το πλαίσιο κι ότι οι αγώνες (όχι μόνον οι αγώνες, αλλά ουσιαστικά και τα υποκείμενα των αγώνων) βρίσκονται τώρα πλήρως ‘μέσα.’ Δεν υπάρχει πλέον οποιαδήποτε εμφάνιση της ‘χρηστικής αξίας’ ή καμιά σκέψη γι’ αυτήν. Είμαστε πλήρως βυθισμένοι μέσα στον κόσμο της ‘ανταλλακτικής αξίας’ και μέσα στην ωμή κι άγρια πραγματικότητά της.

Ο ιστορικός υλισμός εξηγεί πώς και γιατί η ανταλλακτική αξία είναι τόσο κεντρική για την πάλη των τάξεων: ‘Στην αστική κοινωνία, ο εργάτης, π.χ., στέκεται καθαρά χωρίς καμιά αντικειμενική υπόσταση. Αλλά αυτό, που *στέκεται απέναντί* του, έχει τώρα γίνει η *αληθινή κοινότητα* (*das wahre Gemeinwesen*),’ την οποία το προλεταριάτο ‘προσπαθεί να καταβροχθίσει κι η οποία όμως, ταυτόχρονα, η ίδια το καταβροχθίζει’ (Μαρξ,

Grundrisse, Notebook V, εκδ. Pelican, σελ. 496). Ναι, αλλά σ' αυτήν την αμφίδρομη ιδιοποίηση –των καπιταλιστών και των εργατών– το κεφάλαιο, οπωσδήποτε, εμφανίζεται σαν μια σχέση. Ο κομουνισμός αρχίζει να σχηματίζεται, όταν το προλεταριάτο θέτει ως αντικειμενικό σκοπό του την επανάκτηση της *Gemeinwesen*, της κοινότητας, τη μετατροπή της στην κατάσταση μιας νέας κοινωνίας.

Επομένως, η ανταλλακτική αξία είναι πολύ σημαντική, είναι η κοινή κοινωνική πραγματικότητα, που είναι δομημένη κι εξασφαλισμένη έτσι ώστε να μην μπορεί να εντοπισθεί μέσα στην απλή κυκλοφορία της εργασίας, του χρήματος και του κεφάλαιου ακόμη. Είναι μια υπεραξία, που μετατρέπεται σε κέρδος, σε συσσωρευμένο κέρδος, σ' ενοίκιο από γη κι ακίνητα, σε σταθερό κεφάλαιο, σε χρηματο-οικονομικούς πόρους, σε συσσώρευση πρωτογενών πηγών, σε μηχανές και μηχανισμούς παραγωγικών διαδικασιών στη γη, που στη συνέχεια εκτοξεύονται στο διάστημα, σε δίκτυα επικοινωνιών –και τελικά κι ιδιαίτερα– σε χρήμα, που αποτελεί το μεγάλο κοινό παράδειγμα: '(Το χρήμα) είναι το ίδιο μια κοινότητα (*Gemeinwesen*) και δεν μπορεί να ανεχθεί τίποτε άλλο, που να στέκεται από πάνω του' (Μαρξ, *Grundrisse,* Notebook II, σελ. 223). Εδώ βρίσκεται ο ιστορικός προσδιορισμός. Η ανταλλακτική αξία ήδη δίδεται σε μια κοινή μορφή. Σαν *Gemeinwesen*. Είναι εδώ, είναι ο ίδιος ο κόσμος, δεν υπάρχει τίποτε άλλο ή αλλού, τίποτε έξω.

Πάρτε, π.χ., το παράδειγμα των δημοσιονομικών: ποιος θα φανταζόταν ότι μπορεί να κάνει κάτι χωρίς χρήμα σ' οποιαδήποτε δημοσιονομική μορφή; Το χρήμα έχει γίνει η κοινή γη, όπου κάποτε βρισκόταν η *Heimat* (η πατρική γη), η αρμονική συνύπαρξη των πληθυσμών στο τέλος της 'Γοτθικής περιόδου,' όταν τα υπάρχοντα ήταν διαρθρωμένα σαν κοινά εδάφη (*commons*). Εκείνα τα κοινά εδάφη κι εκείνη η γη είναι τώρα η ανταλλακτική αξία στα χέρια των καπιταλιστών. Αν τώρα θέλουμε να πάρουμε πίσω αυτή τη γη, πρέπει να την επανακτήσουμε μέσα στις συνθήκες, που τη βρίσκουμε: στην κορυφή της καπιταλιστικής ιδιοποίησης, λερωμένη από την ανταλλακτική αξία. Χωρίς καμία αυταπάτη καθαρότητας ή αθωότητας.

Όταν ο Σπινόζα έλεγε ότι στο Εβραϊκό κράτος το έτος του ιωβηλαίου όλα τα χρέη παραγράφονταν κι η ισότητα των πολιτών αποκατασταινόταν ή όταν ο Μακιαβέλι επέμενε για το γεγονός ότι η αγροτική νομοθεσία έδινε νέα ζωή στη Ρωμαϊκή Δημοκρατία, επειδή η επανάκτηση των γαιών από τους πλήβειους ταυτόχρονα αναζωογονούσε και τη δημοκρατική διαδικασία, κι οι δυο τους εξακολουθούσαν να πιστεύουν στην πλάνη ότι είναι δυνατή η επιστροφή στη φύση και τη δημοκρατία (Niccolo Machiavelli, *Discourse on Livy*, Βιβλίο I, Κεφάλαιο 27, London: Penguin, σελ. 99. Benedict de Spinoza, *A Theological-Political Treatise*, Κεφάλαιο XVII, σελ. 230). Αλλά για μας, το γεγονός ότι είμαστε αποφασισμένοι για την απελευθέρωση της εργατικής δύναμης κι ότι είμαστε κομουνιστές απαιτεί την επανοικειοποίηση μιας κοινής πραγματικότητας, που δεν είναι ούτε πρωτότυπη, ούτε δημοκρατικά επιθυμητή, αλλά μάλλον κάτι που στέκεται απέναντί μας σαν εξουσία, το οποίο ήδη το έχουμε αναπαραγάγει με κόπο κι αίμα.

Αλλά ας μην αποθαρρυνόμαστε. Όπως μας δίδαξε ο Γκράμσι με την ανάγνωσή του της πάλης των τάξεων, ο ιστορικός υλισμός προτείνει μια μέθοδο κατανόησης της συνεχούς *μεταμόρφωσης* ή καλύτερα της ανθρωπολογίας του χαρακτήρα του εργάτη μέσα από τις διαφορετικές εμπειρίες των προλεταριακών χρήσεων των τεχνολογιών και της καπιταλιστικής κοινωνικής οργάνωσης.

Αυτό θέτει ένα νέο ερώτημα, γιατί, καθώς ο εργάτης αλλάζει μέσα από τους αγώνες του, επιβάλλει στο κεφάλαιο μια πραγματική *μεταμόρφωση*. Αν υπάρχουν εποχές ή κύκλοι αγώνων, η οντολογική τους συνοχή μετράται ως προς αυτή την ανθρωπολογική βάση. Καμιά φύση ή ταυτότητα ή φύλο ή φυλή δεν μπορεί να αντισταθεί σ' αυτή την κίνηση των μετασχηματισμών και των ιστορικών μεταμορφώσεων της σχέσης μεταξύ κεφάλαιου κι εργατών. Τα πλήθη σχηματίζονται και διαρκώς αναδιαμορφώνονται μέσα από αυτή τη δυναμική. Το ίδιο ισχύει και με τον ορισμό του χρόνου στην πάλη των τάξεων. Όταν η πάλη των τάξεων εμφανίζεται σαν η παραγωγή κι ο μετασχηματισμός της υποκειμενικότητας, η επαναστατική διαδικασία παίρνει μια μακροπρόθεσμη χρονικότητα, μια οντολογική συσσώρευση της αντι-εξουσίας, τον 'οπτιμισμό' των υλικών δυνάμεων του προλεταριακού 'λόγου,' την επιθυμία που γίνεται αλληλεγγύη, την

αγάπη που είναι πάντοτε ορθολογική κι, ακολουθώντας τον Σπινόζα, το σχετικό 'πεσιμισμό της θέλησης.' '*Προσοχή!*' έλεγε, όταν τα πάθη ευαισθητοποιούνται για την οικοδόμηση των πολιτικών δομών της ελευθερίας. Οδηγός μας δεν είναι η τυχαία ανάδυση των εξεγέρσεων, εκείνων των θεϊκών αναλαμπών της ελπίδας, που μπορεί να σμιλεύει τα μονοπάτια του φωτός μέσα στη νύχτα, αλλά η σταθερή κι η κριτική προσπάθεια και το έργο της οργάνωσης, το υπολογισμένο ρίσκο της εξέγερσης. Η φιλοσοφική φαντασία μπορεί να χρωματίσει το πραγματικό, αλλά δεν μπορεί να αντικαταστήσει την προσπάθεια της ιστορικής εξέλιξης: το συμβάν πάντοτε είναι ένα αποτέλεσμα, ποτέ ένα εναρκτήριο σημείο.

2) Το να είμαστε κομουνιστές σημαίνει ότι είμαστε εναντίον του κράτους. Το κράτος είναι η δύναμη που οργανώνει, πάντοτε με κανονικό τρόπο, αλλά πάντοτε και κατ' εξαίρεση, τις σχέσεις που συγκροτούν το κεφάλαιο και τιθασεύουν τις συγκρούσεις μεταξύ των καπιταλιστών και της προλεταριακής εργατικής δύναμης. Η αντίθεση στο κράτος στοχεύει εναντίον όλων των τρόπων οργάνωσης της *ιδιωτικής* περιουσίας και της *ιδιωτικής* κυριότητας των μέσων παραγωγής, όπως και της *ιδιωτικής* εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης και του *ιδιωτικού* έλεγχου της κυκλοφορίας του κεφάλαιου. Αλλά, ταυτόχρονα, είναι και μια αντίθεση εναντίον του *δημόσιου*, δηλαδή, εναντίον των *κρατικών* και των *εθνικών* δομών όλων αυτών των διεργασιών αλλοτρίωσης της δύναμης (potenza) της εργασίας.

Το να είμαστε κομουνιστές συνεπάγεται την αναγνώριση του γεγονότος ότι το δημόσιο αποτελεί μια μορφή αλλοτρίωσης κι εκμετάλλευσης της εργασίας –της *κοινής* εργασίας, στην περίπτωσή μας. Επομένως, τι είναι το δημόσιο; Όπως ο μεγάλος Ρουσσώ έχει πει, το δημόσιο είναι ο εχθρός της ιδιωτικής περιουσίας, αυτό που 'ανήκει (σαν τέτοιο) σε κανέναν' (Jean-Jacques Rousseau, *Second Discourse on the Origin of Inequality*). Από την άλλη μεριά, αποτελεί μόνο μια σοφιστεία η απόδοση στο δημόσιο εκείνων των πραγμάτων, που στην πραγματικότητα ανήκουν σ' όλους. Το κράτος λεει: 'Το κοινό δεν ανήκει σε σας, παρά το γεγονός ότι εσείς το δημιουργήσατε, το παραγάγατε από κοινού, το ανακαλύψατε και το οργανώσατε σαν κοινό.' Η απαλλοτρίωση του κοινού από το κράτος, δηλαδή, η απαλλοτρίωση εκείνων των πραγμάτων, που όλοι μαζί παραγάγαμε κι

ανήκουν σε μας, παίρνει την ονομασία του μάνατζμεντ ή της αντιπροσώπευσης ή της εκπροσώπευσης ... σύμφωνα με το αδυσώπητο κάλλος του κρατικού πραγματισμού.

Συνεπώς, ο κομουνισμός είναι ο εχθρός του σοσιαλισμού, γιατί ο σοσιαλισμός αποτελεί την κλασική μορφή αυτού του δεύτερου μοντέλου αλλοτρίωσης της προλεταριακής δύναμης (potenza), η οποία, επιπρόσθετα, απαιτεί μια διαστρεβλωμένη οργάνωση της παραγωγής της υποκειμενικότητάς του. Οι διαστροφές του 'πραγματικού σοσιαλισμού' έχουν εξουδετερώσει έναν αιώνα ταξικής πάλης κι έχουν διαλύσει όλες τις πλάνες της φιλοσοφίας της ιστορίας. Έχει ενδιαφέρον να δούμε πώς ο 'πραγματικός σοσιαλισμός,' παρά την ανάληψη μαζικών διαδικασιών κολεκτιβοποίησης, ποτέ δεν είχε αμφισβητήσει τους κανόνες των διοικητικών ελέγχων, είτε ήσαν δικαστικοί ή πολιτικοί ή αναφέρονταν στις ανθρωπιστικές επιστήμες. Η θεσμική δομή του σοσιαλισμού κι οι πολιτικές πολώσεις του παραγόντουσαν από μια ιδεολογία, η οποία αντιπαρέθετε αυθαίρετα το ιδιωτικό στο δημόσιο –ενώ αυτά, σύμφωνα με τον Ρουσσώ, αλληλεπικαλύπτονται μεταξύ τους– και καθαγίαζε μια κυρίαρχη τάξη, της οποίας οι λειτουργίες ελέγχου αναπαραγάγανε εκείνες της καπιταλιστικής *ελίτ*, ενώ ισχυριζότανε ότι αποτελούσαν τις αυτο-εκλεγμένες 'πρωτοπορίες'!

Το να είμαστε εναντίον του κράτους σημαίνει, πρώτα απ' όλα, ότι εκφράζουμε την επιθυμία κι έχουμε την ικανότητα να διαχειριστούμε ολόκληρο το σύστημα της παραγωγής, συμπεριλαμβανόμενου και του καταμερισμού της εργασίας και της συσσώρευσης κι αναδιανομής του πλούτου, μ' έναν ριζοσπαστικά δημοκρατικό τρόπο – σαν 'δημοκρατία για όλους.' Εδώ αξίζει να δώσουμε κάποιους νέους ορισμούς. Ο ιστορικός υλισμός είναι επίσης ένας 'εμμενισμός (immanentism) της υποκειμενικότητας.' Λεει ότι όχι μόνο δεν υπάρχει τίποτε 'έξω' από τον κόσμο που ζούμε, αλλά επίσης ότι, 'μέσα' σ' αυτόν τον κόσμο, οι εργάτες, οι πολίτες κι όλα τα υποκείμενα αποτελούν τα συνεχώς παρόντα στοιχεία μιας ιδιότυπης (singular) αντίστασης και τις στιγμές της οικοδόμησης μιας διαφορετικής μορφής ενός κοινού τρόπου ζωής.

Τα στοιχεία αυτά είναι παρόντα ακόμη κι όταν ασφυκτιούμε μέσα στις θλιβερότερες και ζοφερότερες ιστορικές ανάπαυλες. Το πλήθος είναι μια ταξική έννοια κι οι μοναδικότητες (singularities), που το απαρτίζουν, αποτελούν πάντοτε τους πυρήνες της αντίστασης εναντίον της σχέσης της υποταγής που επιβάλλει το κεφάλαιο. Το μοναδικό (singular) άτομο υπακούει, γιατί πρέπει να το κάνει και δεν μπορεί να κάνει διαφορετικά, αλλά όμως πάντοτε αντιστέκεται, εκεί, μέσα στη σχέση εξουσίας. Το σπάσιμο αυτής της σχέσης είναι πάντοτε μια δυνατότητα, το ίδιο όπως κι η διατήρηση της σχέσης του ελέγχου. Εδώ, έξω απ' οποιαδήποτε φιλοσοφία της ιστορίας, μέσα σ' αυτήν την κοινή φαινομενολογία, μπορούμε να αντιληφθούμε πόσο κεντρικές κι ουσιαστικές είναι η ενδεχόμενη αγανάκτηση εναντίον της εξουσίας, της τάξης της (order) και των λοιδοριών της, όπως κι η άρνηση της μισθωτής εργασίας (και/ή της εργασίας για τον τερματισμό της αναπαραγωγής της καπιταλιστικής κοινωνίας), για τη διαμόρφωση ενός άλλου κοινωνικού μοντέλου και στον βαθμό που στοχεύουν προς την παρούσα δυνητικότητα (ή τη δυνητική παρουσία) μιας διαφορετικής τάξης (order), μιας άλλης προοπτικής της ζωής. Όλα αυτά ωθούν στη ρήξη κι αυτό μπορούν να το κάνουν, γιατί η ρήξη είναι πάντοτε δυνατή να πραγματοποιηθεί ή καλύτερα είναι αναγκαία (και θα επιστρέψουμε πιο κάτω στα χαρακτηριστικά αυτής της ρήξης). Επομένως, μπορεί να υπάρξει η επανάσταση.

Η επιμονή στην αγανάκτηση, την άρνηση και την εξέγερση πρέπει να μπορεί να μεταφρασθεί σε μια *συντακτική δύναμη* (*constituent power*). Οι αγώνες εναντίον του κράτους κι εναντίον όλων των συνταγμάτων, που το οργανώνουν και το αναπαριστούν, πρέπει να περιέχουν επίσης και την ικανότητα παραγωγής μιας νέας δύναμης μέσω μιας νέας γνώσης. Ποτέ δεν μπορείτε να πιάσετε μια αστραπή με γυμνά χέρια, μόνο το πλήθος, η ιστορία της εξεγερμένης ταξικής πάλης, μπορεί να το κάνει. Όμως, η σχέση μεταξύ των ιστορικών περιστάσεων και της παραγωγής της υποκειμενικότητας αλλάζει συνεχώς. Όπως έχουμε πει πιο πάνω, το γεγονός αυτό ανήκει στη σφαίρα της ανάπτυξης μιας τέτοιας συνεχούς μεταμόρφωσης της ανθρωπολογίας του εργάτη. Η *τεχνική* σύνθεση της εργατικής δύναμης βρίσκεται σε συνεχή κίνηση κι αντιστοιχεί σε μια πάντοτε επαρκή, αλλά διαφοροποιημένη, παραγωγή της υποκειμενικότητας. Είναι η

πολιτική σύνθεση, που πρέπει να βρει τις συγκεκριμένες μορφές έκφρασης κι επιθυμίας για την επανάσταση μέσα στις τρέχουσες περιστάσεις της.

Η παραγωγή της υποκειμενικότητας και της νέας πολιτικής σύνθεσης μπορεί επίσης να προβλέψει τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες, μέσα στις οποίες οικοδομείται η επαναστατική διαδικασία, αλλά υπάρχει πάντοτε μια διαλεκτική σύνδεση μεταξύ του υλικού προσδιορισμού και της επαναστατικής έντασης της συλλογικής επιθυμίας: σαν ένα λαστιχάκι, που μπορεί να τιναχθεί, παραμένοντας το ίδιο. Όπως έλεγε ο Λένιν, η δυαδική εξουσία είναι πάντοτε βραχύβια, η δύναμη της εξέγερσης πρέπει να συγκρατεί το χρόνο της ιστορίας, για να κάνει μια υποκειμενική πρόβλεψη (την προώθηση της υποκειμενικότητας). Η συντακτική δύναμη είναι το κλειδί για την πρόβλεψη και την πραγματοποίηση της επαναστατικής θέλησης εναντίον του κράτους.

Στην παραδοσιακή θεωρία του κράτους, η αναρχία κι η δικτατορία θεωρούνται τα δυο αντίθετα άκρα όλων των δυνατών μορφών κυριαρχίας, αλλά, όταν μιλάμε για την *κομουνιστική δημοκρατία* εναντίον του κράτους, δεν το κάνουμε στη βάση κάποιας ενδεχόμενης μεσολάβησης μεταξύ αναρχίας και δικτατορίας, εντελώς το αντίθετο. Προτείνουμε την υπέρβαση αυτού του διλήμματος, επειδή στον επαναστατικό αγώνα όχι μόνο δεν υπάρχει τίποτε έξω απ' αυτόν, αλλά και το εσωτερικό του, που αυτός ο ίδιος ο αγώνας ορίζει, το μόνο που γνωρίζει είναι μια ανατρεπτική δύναμη, δηλαδή, το 'από τα κάτω,' που αντιτίθεται στο 'από τα πάνω' της εξουσίας. Η ύπαρξη του κομουνισμού πραγματοποιείται απ' αυτό το 'από τα κάτω,' από τη μετατροπή των συντακτικών επιθυμιών σ' εκφράσεις δύναμης κι εναλλακτικών περιεχόμενων. Επομένως, μπορεί επίσης να υπάρξει μια επανάσταση, όπως δίδασκε ο Γκράμσι, κι 'εναντίον του *Das Kapital*.'

3) Το να είμαστε κομουνιστές σημαίνει ότι οικοδομούμε ένα νέο κόσμο, στον οποίον εξαλείφεται η εκμετάλλευση του κεφάλαιου κι η υποταγή στο κράτος. Ξεκινώντας από τις παρούσες περιστάσεις, εντελώς ρεαλιστικά, από τους ιστορικούς προσδιορισμούς, που χαρακτηρίζουν τις τρέχουσες συνθήκες, πώς μπορούμε να κινηθούμε προς τα μπρος, προς την πραγματοποίηση του κομουνισμού;

Πρώτα απ’ όλα, ας πούμε ότι αυτός ο ντετερμινισμός μπορεί να σπάσει και να ξεπερασθεί μόνο με την δόμηση μιας δύναμης, που είναι ανώτερη απ’ εκείνη της εξουσίας. Αλλά πώς το κάνουμε αυτό; Όπως είπαμε, η πολιτική ρήξη φαίνεται να είναι αναγκαία, όταν η απογοήτευση, η άρνηση, η αντίσταση κι οι αγώνες έχουν παραγάγει μια συντακτική δύναμη, που θέλει να αυτοπραγματοποιηθεί. Μόνο με τη δύναμη μπορεί να γίνει αυτή η κίνηση προς τα μπρος, να γίνει εφικτή η συντακτική ρήξη. Από απεργίες, βιομηχανικό σαμποτάζ, διάλυση και πειρατεία των συστημάτων κυριαρχίας και τη φυγή των μεταναστών μέχρι ταραχές, εξεγέρσεις και τους συγκεκριμένους σχηματισμούς της εναλλακτικής δύναμης: αυτά είναι τα πρώτα αναγνωρίσιμα σχήματα της συλλογικής επαναστατικής θέλησης.

Η κίνηση αυτή είναι θεμελιώδους σημασίας –η κομουνιστική φαντασία υπερυψώνεται τη στιγμή της ρήξης. Καλύτεροι μισθοί απέναντι στην εκμετάλλευση της εργασίας, καθολικό εισόδημα απέναντι στην οικονομική κρίση, δημοκρατία για όλους απέναντι στη δικτατορία: αυτές είναι οι εκβάσεις μιας ιστορίας, που παράγει τη συντακτική δύναμη. Αλλά αυτά δεν αρκούν. Ακόμη κι αν τα αίτια είναι ανεπαρκή, δεν καθίστανται λιγότερο αναγκαία, λιγότερο *εκ των ουκ άνευ* (*sine qua non*). Δεν αρκούν, γιατί δεν μπορεί να υπάρξει καμιά επανάσταση χωρίς οργάνωση, ακριβώς όπως η εξύμνηση του συμβάντος δεν αρκεί, όπως η προσφυγή στο μύθο ή η μυστικιστική αναφορά στη γυμνότητα των σωμάτων, στο όριο της φτώχειας, που αντιτάσσεται στην πανταχού παρουσία της καταπίεσης –τίποτε απ’ αυτά δεν αρκεί, γιατί ακόμη δεν υπάρχει κανένας ορθολογικός σχεδιασμός, που να επενδύει και να συμπεριλαμβάνει τα κινήματα της ρήξης με τη δύναμη της οργάνωσης.

Όπως έγραφε ο Σπινόζα, “*Cupiditas, quae ex ratione oritur, excessum habere nequit*” (Η επιθυμία, που πηγάζει από το λόγο, δεν μπορεί να είναι πλεοναστική) (Spinoza, *Ethics*, Μέρος IV, Πρόταση LXI, Dover Publications, 1959, σελ. 229), κάτι το οποίο, επομένως, απαγορεύει τον οποιοδήποτε ορισμό της επιθυμίας, που σταματά από μόνη της (που αυτολογοκρίνεται) σε κάποια (δήθεν αντικειμενικά) όρια. Αυτό που θέλω να πω είναι ότι, όταν συλλογιζόμαστε και πειραματιζόμαστε πάνω σ’ αυτό το πλαίσιο, δεν λειτουργεί

καμιά τελεολογία ή φιλοσοφία της ιστορίας, αλλά μόνο μια συλλογική επιθυμία, που οικοδομεί, με τη δύναμη, την οργανωμένη υπεραξία της μέσα από ολόκληρη την τυχαία διαδικασία των αγώνων: την υπεραξία του κομουνισμού σε σχέση με την ανιαρή επανάληψη της ιστορίας της εκμετάλλευσης. Μ’ αυτή την έννοια, ο κομουνισμός βρίσκεται πιο κοντά σε μας σήμερα (κάτι που δεν σημαίνει όμως ότι μας περιμένει στη γωνία), γιατί η υπεραξία, που εξάγεται από την εργατική δύναμη –καθώς αυτή μεταβάλλεται δια μέσου της γνωσιακής μεταμόρφωσης– μπορεί μόνο με δυσκολία να μεταφρασθεί και να μετατραπεί σ’ εκείνη την υπεραξία, που ο καπιταλισμός ξέρει να οργανώνει σε κέρδος. Η γνωσιακή εργασία είναι εντελώς δύσπεπτη για τον καπιταλισμό. Όμως, όπως ορισμένοι μας λένε, δεν υπάρχουν καθόλου ενδείξεις για να ισχυριστούμε ότι η σχέση μεταξύ του υποκειμενικού πλεονάσματος και του κομουνιστικού σχέδιου εκφράζεται μέσα από κινήματα ανατροπής κι εξέγερσης του πλήθους. Αυτό αληθεύει. Αλλά θα απαντούσαμε ότι ο ιστορικός υλισμός κι η εμμένεια (immanence) του επαναστατικού σχέδιου καταδεικνύουν ένα υποκείμενο, που στρέφεται εναντίον του κεφάλαιου, κι ένα πλήθος μοναδικότητων (singularities), που οργανώνεται μέσα στην αντικαπιταλιστική δύναμη (forza), όχι τυπικά, σαν κόμμα ή ώριμη κι ολοκληρωμένη οργάνωση, αλλά, δυνάμει της υπόστασής του, σαν αντίσταση, που είναι τόσο πιο ισχυρή και καλύτερα διαρθρωμένη, όσο πιο πολύ το ίδιο το πλήθος αποτελεί ένα *σύνολο ιδιότυπων* (*singular*) *θεσμών*. Το τελευταίο συμπεριλαμβάνει μορφές ζωής, αγώνες, οικονομικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις, απεργίες, τη ρήξη με τις κοινωνικές διαδικασίες της εκμετάλλευσης, εμπειρίες επανάκτησης και κόμβους αντίστασης. Άλλοτε αυτά κερδίζουν σε μεγάλες συγκρούσεις πάνω σε θέματα, που είναι κεντρικά για την καπιταλιστική οργάνωση της κοινωνίας, ενώ άλλοτε χάνουν, μολονότι πάντοτε διατηρούν τα επίπεδα των ανταγωνισμών μ’ ένα τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να λειτουργούν σαν υπολείμματα για νέους τρόπους διαδικασιών υποκειμενικοποίησης.

Το πλήθος είναι μια ομάδα θεσμών, που παίρνει διαφορετικές πολιτικές συνθέσεις με την πάροδο του χρόνου και σε σχέση με τις αποχρώσεις και τις μεταστροφές των σχέσεων εξουσίας. Είναι κάτι περισσότερο από τα στοιχεία της τεχνικής σύνθεσης του προλεταριάτου, όπως και περισσότερο από τις τυχαίες και/ή συγκυριακές οργανώσεις των καταπιεζόμενων: είναι οι πραγματικές στιγμές της πολιτικής ανασύνθεσης κι οι

θρόμβοι της ανατρεπτικής παραγωγής της κομουνιστικής υποκειμενικότητας. *Cupiditates*! (Πάθη, επιθυμίες!) Οι στιγμές του είναι οι διαφορετικές και διαφοροποιημένες σχέσεις μεταξύ των εκφράσεων μιας επιθυμίας χειραφέτησης (της μισθωτής εργασίας, των κοινωνικών κινημάτων, των πολιτικών εκφράσεων) και της απαίτησης για πολιτικές και/ή οικονομικές μεταρρυθμίσεις.

Από τη σκοπιά της σύγχρονης βιοπολιτικής κοινωνίας, η σχέση μεταξύ μεταρρύθμισης κι επανάστασης είναι διαφορετική από ό,τι στις βιομηχανικές κοινωνίες. Είναι ουσιαστικός ο μετασχηματισμός, που έχει παρέμβει και μπορεί εύκολα να επαληθευθεί με μια γενικευμένη ανάλυση των μεθόδων της *διακυβέρνησης* (*governance*) στην άσκηση της κυριαρχίας, μέσα στο πλαίσιο της σύγχρονης εξασθένισης των κλασσικών μορφών διακυβέρνησης (government). Οι ροές, οι πιέσεις κι οι μεταβολές των σχέσεων *διακυβέρνησης* στις μετα-βιομηχανικές κοινωνίες καταδεικνύουν ένα νέο έδαφος, πάνω στο οποίο η πρόσκρουση κινημάτων και κυβερνήσεων ξετυλίγεται με εναλλασσόμενες εκβάσεις. Αλλά όλες τους πάντα φανερώνουν τον πολλαπλασιασμό των πλεονεκτημάτων για τους αγώνες και την οργάνωση των μεταρρυθμιστικών προτάσεων και των ανατρεπτικών εντάσεων, που μορφοποιούν και διαρθρώνουν εσωτερικά το πλήθος. Εδώ αρχίζουμε να αντικρίζουμε τους νέους *θεσμούς του κοινού*.

Η διαδικασία αυτή ενεργοποιείται από τα κάτω. Είναι μια κίνηση, η οποία επιβεβαιώνεται με δυναμικό τρόπο. Αντί για τη διαλεκτική, αυτό που την περιγράφει είναι η θέληση για κατάφαση. Δεν αποτελεί κάποια τελεολογία, εκτός αν καταλογίζουμε στην υλιστική θεωρία και την ανατρεπτική πράξη του Μακιαβέλι μια ηθική κι ιστορική τελεολογικότητα. Αντίθετα, το πλήθος είναι βυθισμένο μέσα σε μια διαδικασία *μετάβασης*, η οποία αρχίζει, όταν 'το ένα διαιρείται σε δυο,' όταν, όπως είπαμε πιο πάνω, είναι δύσκολη η μετατροπή της υπεραξιακής εργασίας του γνωσιακού προλεταριάτου σε κέρδος, οπότε το τελευταίο εμφανίζεται σαν μια επαναστατική υπεραξία (πλεόνασμα). Αντί για μετάβαση από μια φάση ή τρόπο παραγωγής σ' έναν άλλο, πρόκειται για μια μεταβολή, η οποία ξετυλίγεται μέσα στο ίδιο το πλήθος, αποκαλύπτει και δρα πάνω στον ιστό, που συνδέει τις ανθρωπολογικές μεταμορφώσεις των υποκείμενων με τους κοινωνικούς και πολιτικούς μετασχηματισμούς κι, επομένως, και με τη δυνατότητα της

κομουνιστικής χειραφέτησης. Η κοινωνία, στην οποία ζούμε, στην πραγματικότητα έχει πλήρως υπαχθεί στο κεφάλαιο. Ονομάζουμε αυτήν την κυριαρχία *καπιταλιστική βιοεξουσία*. Αλλά αν η βιοεξουσία αποτελεί το προϊόν της δραστηριότητας του κεφάλαιου, ακόμη κι όταν η ηγεμονία του είναι παγκόσμια, αυτή εξακολουθεί να βασίζεται σε μια σχέση: τη σχέση του κεφάλαιου, που είναι πάντοτε αντιφατική κι εν δυνάμει ανταγωνιστική, τοποθετημένη μέσα στην βιοπολιτική σφαίρα, όπου η ίδια η ζωή δοκιμάζεται μέσα στην εργασία κι η εξουσία επενδύει σ’ όλες τις πλευρές της. Αλλά ακόμη, όπου η αντίσταση είναι έκδηλη και το προλεταριάτο είναι παρόν σ’ όλα τα σχήματα, στα οποία πραγματοποιείται η κοινωνική εργασία. Όπου η δύναμη της γνωσιακής εργασίας εκφράζει το πλεόνασμα της υπεραξίας κι όπου σχηματίζεται το πλήθος. Το πλήθος αυτό δεν είναι αφοπλισμένο, γιατί όλες οι διαδικασίες, που το διαπερνούν, περιγράφουν επίσης και τις θεσμικές διαρθρώσεις του, όπως και τη συσσώρευση σ’ αυτό της αντίστασης και των υποκειμενικών αναδύσεων.

Όπως είπαμε, το πλήθος είναι ένα σύνολο από επιθυμίες και τροχιές αντίστασης, από αγώνες και συντακτική δύναμη. Προσθέτουμε ακόμη ότι είναι ένα σύνολο φτιαγμένο από θεσμούς. Ο κομουνισμός είναι δυνατός, γιατί ήδη υπάρχει σε μια μετάβαση, όχι σαν τέλος, αλλά σαν συνθήκη, είναι η ανάπτυξη των μοναδικότητων (singularities), ο πειραματισμός μιας τέτοιας κατασκευής και –μέσα στο σταθερό κύμα των σχέσεων εξουσίας– είναι μια ένταση, μια τάση και μια μεταμόρφωση.

4) Τι είναι η κομουνιστική ηθική; Όπως είδαμε, είναι η ηθική των αγώνων εναντίον του κράτους, γιατί κινείται από την αγανάκτηση για την υποταγή κι από την άρνηση της εκμετάλλευσης. Πάνω στον κόμβο της αγανάκτησης και της άρνησης βρίσκεται το δεύτερο στοιχείο του ορισμού της κομουνιστικής ηθικής, που είναι αυτό της μαχητικότητας (militance) και της *κοινής* κατασκευής των αγώνων εναντίον των αποκλεισμών και της φτώχειας, της αλλοτρίωσης και της εκμετάλλευσης.

Τα δυο αυτά στοιχεία (οι αγώνες κι η κοινή μαχητικότητα) ήδη ανοίγουν τον δρόμο πάνω σ’ ένα νέο επίπεδο: το επίπεδο ενός σύνολου μοναδικότητων (singularities), οι οποίες, παραιτούμενες από τη μοναξιά τους, δουλεύουν για να γίνουν ένα πλήθος –ένα πλήθος,

που αναζητεί το κοινό πέρα από το ιδιωτικό. Σημαίνει αυτό ότι, έτσι, επιτυγχάνεται η δημοκρατία; Για σχεδόν τρεις αιώνες, αντιλαμβανόμασταν τη δημοκρατία σαν τη διαχείριση των δημόσιων αγαθών, την θεσμοποίηση της κρατικής ιδιοποίησης του κοινού. Αν σήμερα αναζητούμε πάλι τη δημοκρατία, χρειαζόμαστε να την ξανασκεφθούμε, ριζοσπαστικά πλέον, σαν την κοινή διαχείριση του κοινού. Μια τέτοια διαχείριση απαιτεί έναν επανορισμό του (κοσμοπολίτικου) χώρου και της (συντακτικής) χρονικότητας. Δεν πρόκειται πια για την περίπτωση του ορισμού μιας μορφής ενός κοινωνικού συμβόλαιου, σύμφωνα με το οποίο τα πάντα ανήκουν στον καθένα κι, επομένως, σε κανέναν: τα πάντα, καθώς παράγονται από τον καθένα, ανήκουν σ' όλους.

Η μετατόπιση έχει να κάνει με το όνομα της οργάνωσης. Ολόκληρη η ιστορία των κομουνιστικών κινημάτων θεωρούσε το ζήτημα της οργάνωσης θεμελιώδους σημασίας, επειδή η οργάνωση αποτελεί μια συλλογική κατάσταση εναντίωσης, μια θεσμική αρχή κι, άρα, αυτή καθαυτή την ουσία της διαδικασίας της δόμησης του πλήθους. Τα γεγονότα της κρίσης του νεοφιλελευθερισμού, οι κουλτούρες του ατομικισμού, η φυσική άρνηση της μοναξιάς των ανθρώπινων όντων, που γεννούνται και μεγαλώνουν μέσα στην κοινωνία, η αναγνώριση ότι η μοναξιά είναι θάνατος, φανερώνονται σαν η οργάνωση της αντίστασης εναντίον της νέας αναγωγής στη μοναξιά, την οποία, μέσα στα πλαίσια μιας ατομικιστικής ηθικής, επιχειρεί το κεφάλαιο να επιβάλλει και πάλι πάνω στα υποκείμενα.

Τα πρώτα τρία στοιχεία μιας κομουνιστικής ηθικής είναι: η επαναστατικότητα εναντίον του κράτους, η κοινή μαχητικότητα (militance) κι η παραγωγή των θεσμών. Ξεκάθαρα, όλα αυτά διαπερνώνται από δυο θεμελιώδη πάθη: το πάθος, που ωθεί από τη φυσική στέρηση και την οικονομική φτώχεια προς μια δύναμη της εργασίας και της επιστήμης, η οποία είναι απελευθερωμένη από την εξουσία του κεφάλαιου. Και το πάθος της αγάπης, που οδηγεί από την άρνηση της μοναξιάς προς την πολιτική συγκρότηση του κοινού (δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η θρησκεία, η αστική αισθητική κι οι ιδεολογίες του *new age* προσπαθούν να ανακτήσουν, να μπερδέψουν και να εξουδετερώσουν τα πάθη αυτά). Με την κοινή συσπείρωση, την ανάπτυξη νέων μορφών κοινής συνύπαρξης στην αντίσταση και την οργάνωση, ανακαλύπτεται η συντακτική δύναμη του κομουνισμού. Μια τέτοια έννοια συντακτικής δύναμης δεν έχει τίποτε να

κάνει με τις συνταγματικές δομές, που οργανώνονται από το κεφάλαιο και το κράτος του. Από την άποψη αυτή, η δύναμη-potenza της εργατικής δύναμης-power, η ευρηματικότητα του πλήθους κι η συντακτική έκφραση του προλεταριάτου, από τη μια μεριά, και της καπιταλιστικής εξουσίας, της πειθαρχικής αλαζονείας της μπουρζουαζίας και του καταπιεστικού έργου του κράτους, από την άλλη μεριά, δεν έχουν καμιά αντιστοιχία μεταξύ τους. Επειδή η συντακτική ηθική του κομουνισμού διαπερνά βαθύτερα και διαποτίζει πληρέστερα την βιοπολιτική διάσταση της ιστορικής αναπαραγωγής και, καθώς η πάλη των τάξεων διαμορφώνει το ιστορικό ον, τώρα μπορεί αυτή να εξαπλωθεί μέσα στους προσδιορισμούς της εποχής μας πάνω σ’ ολόκληρο το σύνολο των βιοπολιτικών διαθετικότητων (dispositifs). Εδώ, η κομουνιστική ηθική αγγίζει το μεγάλο ζήτημα της ζωής (και του θάνατου) και παίρνει τον χαρακτήρα μιας αστείρευτης αξιοπρέπειας, όταν εμφανίζεται σαν η γενναιόδωρη και δημιουργική διάρθρωση της δύναμης (potenza) των φτωχών και της κοινής επιθυμίας για αγάπη, ισότητα κι αλληλεγγύη.

Έχουμε τώρα φθάσει στο σημείο, όπου αναδύεται και πάλι η ιδέα μιας πράξης της ‘χρηστικής αξίας.’ Αυτή η χρηστική αξία δεν βρίσκεται πλέον *έξω* αλλά *μέσα* στην ιστορία, που δημιουργείται από τους αγώνες. Δεν είναι πλέον μια ενθύμηση της φύσης ή η αντανάκλαση μιας προϋποτιθέμενης αρχής, ούτε μια χρονική στιγμή ή ένα συμβάν, που πέφτει στην αντίληψή μας, αλλά μια έκφραση, μια γλώσσα και μια πρακτική.

Τελικά, κάτω από οποιεσδήποτε περιστάσεις, κάτι τέτοιο δεν αποτελεί μια ταυτότητα, μια αντανάκλαση πάνω στους συγκεκριμένους χαρακτήρες, που υποτίθεται ότι συνιστούν το σημείο της παρεμβολής μέσα στο καθολικό, αλλά είναι μια ανάμειξη, μια κοινή, μια πληθική, μια υβριδική και μπάσταρδη κατασκευή, το ξεπέρασμα όλων όσων αλλιώς ήσαν γνωστά σαν ταυτότητες στους προηγούμενους σκοτεινούς αιώνες. Ο άνθρωπος, που αναδύεται από μια τέτοια ηθική, είναι ένας πολύχρωμος Ορφέας, μια πενία, την οποία η ιστορία μας επιστρέφει σαν πλούτο, παρά σαν αρχή, σαν επιθυμία υπέρβασης, παρά σαν μιζέρια. Αυτή είναι η νέα χρηστική αξία: το *κοινό*. Η ίδια η ύπαρξή μας σηματοδοτεί μια σειρά από κοινές συνθήκες, τις οποίες διαρκώς θέλουμε να χειραφετήσουμε αποσύροντάς τες από την καπιταλιστική αλλοτρίωση και τον έλεγχο του

κράτους. Η χρηστική αξία είναι η μορφή της τεχνικής σύνθεσης της εργασίας, που αποκτήθηκε τελευταία, όπως επίσης κι η κοινή πολιτική διαθετικότητα (dispositif), που βρίσκεται στα θεμέλια των πρακτικών για τη συγκρότηση του κόσμου μέσα στην ιστορία. Η νέα χρηστική-αξία αποτελείται από εκείνες τις διαθετικότητες του κοινού, που ανοίγουν νέους δρόμους για την οργάνωση των αγώνων και των δυνάμεων καταστροφής της καπιταλιστικής εξουσίας κι εκμετάλλευσης.